

PhD Нормўмин Мавланов

Тошкент молия институти

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИК КОРХОНАЛАРИ КРЕДИТГА ЛАЁҚАТЛИЛИГИНИ БАҲОЛАШНИНГ СКОРИНГ МОДЕЛИ

Аннотация. Мақолада қишлоқ хўжалик корхоналарининг кредитга лаёқатлилигини баҳолашнинг ўзига хос жиҳатлари. Қишлоқ хўжалик корхоналарининг тармоқ хусусиятидан келиб чиқиб, кредитга лаёқатлиликини баҳолашнинг скоринг модели ишлаб чиқилди ва ушбу моделнинг афзалликлари кўрсатиб берилган. Қишлоқ хўжалик корхоналарининг кредитга лаёқатлилигини баҳолашнинг скоринг модели молиявий кўрсаткичлар (ликвидлилиқ кўрсаткичлари, баланс ликвидлилиги, таъминланганлик кўрсаткичлари, самарадорлик кўрсаткичлари, барқарорлик кўрсаткичлари ва Альтман модели) ва номолиявий кўрсаткичлар (умумий кредит тарихи, кредит таъминоти, лойиҳанинг реаллиги, товарнинг рақобатбардошлиқ даражаси, бизнес обрўси) асосида баҳолаш ҳақида сўз боради.

Таянч сўзлар. Кредитга лаёқатлилиқ, объектив омиллар, бозор конъюктураси, кредит риси, кредит рисини пасайтириш, молиявий кўрсаткичлар, номолиявий кўрсаткичлар, скоринг модели.

PhD Normumin Mavlanov

Tashkent Institute of Finance

SCORING MODEL FOR ASSESSMENT OF CREDITWORTHINESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract: The article focuses on the specifics of assessing the creditworthiness of agricultural enterprises. Based on the sectoral nature of agricultural enterprises, a scoring model for assessing creditworthiness has been developed and the advantages of this model have been demonstrated. The scoring model for assessing the creditworthiness of agricultural enterprises includes financial indicators (liquidity indicators, balance sheet liquidity, security indicators, efficiency indicators, stability indicators and Altman model) and non-financial indicators (total credit history, credit supply, project realism, product competitiveness, business reputation) in order to evaluate the creditworthiness.

Keywords: creditworthiness, objective factors, market conjuncture, credit risk, credit risk reduction, financial indicators, non-financial indicators, scoring model

Кириш

Ер юзида миллионлаб одамларни ҳаётдан олиб кетган коронавирус пандемияси ва унинг оқибатида келиб чиққан глобал иқтисодий инқироз ҳануз давом этмоқда. Пандемия қачон тугайди ва ундан кейинги ҳаёт қандай бўлади – буни ҳеч ким олдиндан башорат қилолмайди[1].

Жаҳонда кечаётган пандемия таъсирида иқтисодий инқироз республикаимиз иқтисодиётига ҳам ўз таъсирини кўрсатмоқда. Бундай шароитда аҳолини бирламчи зарур маҳсулотлар билан таъминлаш асосий долзарб вазифага айланади. Айниқса аҳоли учун бирламчи зарур маҳсулотларнинг асосий қисмини қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ташкил этади. Шундан келиб чиқиб қишлоқ хўжалик корхоналарини қўллаб-қувватлаш бугуннинг муҳим вазифаларидан бири ҳисобланади. Қишлоқ хўжалик корхоналарида фаолиятнинг ўзвий давомийлиги молиявий ресурсларга бўлган талабнинг ўз

вақтида қондирилиши билан боғлиқдир. Ҳозирда қишлоқ хўжалик корхоналари молиявий ресурсларга эҳтиёж сезганда асосан ушбу эҳтиёжларни банк кредитлари ҳисобига қондириб келмоқда. Тижорат банклари томонидан 2020 йилда жами 276 975,0 млрд. сўм кредитлар ажратилган бўлиб, шундан 28 081,0 млрд. сўм қишлоқ хўжалик корхоналарига ажратилган. Бу кўрсаткич 2021 йилда жами кредит ҳажми 326 386,0 млрд. сўм бўлиб, шундан қишлоқ хўжалигига 35 022,0 млрд. сўм ажратилган. Қишлоқ хўжалик корхоналарига ажратилган кредитлар ҳажми 2021 йил 2020 йилга нисбатан 24,7 фоизга ошганлигини кўришимиз мумкин[2]. Бу эса қишлоқ хўжалик корхоналари томонидан банк кредитларига бўлган эҳтиёжнинг ошаётганлиги ушбу соҳада кредит рискларини пасайтириш зарурлигини тақоза этади. Тижорат банклари кредит сиёсатидан келиб чиқиб, банк кредитлари жалб қилиш маълум бир мезон талабларига жавоб бериш заруриятини келтириб чиқаради. Тижорат банкларининг мезон талаблари асосан кредит рискни минималлаштиришга қаратилган. Бунда тармоқ хусусиятига катта эътибор қаратилади.

Қишлоқ хўжалик корхоналарининг кредитга лаёқатлилигини таҳлил қилишда тармоқ хусусиятини ҳисобга олиш керак, бу таҳлил натижаларини тўғри баҳолаш ва самарали бошқарув қарорларини қабул қилишга ёрдам беради.

Адабиётлар шарҳи

Мавзуга оид адабиётлар шарҳига тўхталадиган бўлсак. Корхоналарнинг кредитга лаёқатлилиги таҳлили ва баҳолаш бўйича Молиявий ҳолатнинг турли ҳил талқинлари (Жамбекова Р.Л., 2012) [3], Компания ва ташкилотларнинг кредитга лаёқатлилиги таҳлили (Ендовицкий ва бошқ., 2016) [4], Қарздорнинг кредитга лаёқатлилиги таҳлили ва баҳолаш (Ендовицкий ва бошқ., 2016)[5], Корхоналарнинг молиявий таҳлили (Лиференко, 2005)[6], Қарз олувчининг кредитга лаёқатлилигини баҳолаш (Наумченкова, 2016)[7], Банк иши (Абдуллаева, 2017), Банк иши (Азизов ва бошқ., 2016), Иқтисодиёт субъектлари молиявий ҳолатини таҳлили (Рахимов, 2015)[8], Ўзбекистон Республикаси тижорат банкларида мижозларнинг кредитга лаёқатлилигини баҳолаш амалиётини такомиллаштириш (Маматов ва бошқ., 2016)[9] илмий татқиқотларида мавзунинг долзарблиги, назарий жиҳатлари, хориж тажрибаси, амалдаги тартиби атрофлича ёритиб берилган бўлсада, қишлоқ хўжалик корхоналарининг тармоқ хусусиятидан келиб чиқиб кредитга лаёқатлилиги таҳлил қилинмаган.

Қишлоқ хўжалик корхоналарининг кредитга лаёқатлилигини баҳолаш модели (Патласов ва бошқ., 2013)[10] илмий мақоласида қишлоқ хўжалик корхоналарининг кредитга лаёқатлилигини баҳолашни коэффициентлар усулини, яъни 6 та коэффициент асосида баҳолаш моделини тавсия этган. Коэффициентлар усули асосан корхонанинг молиявий жиҳатларига баҳо беради. Бунда коэффициентлар тугалланган давр кўрсаткичлари асосида кредитга лаёқатлилигини баҳолайди, аммо кредит келгуси давр учун ажратилади. Илмий мақолада эътибор қаратилиши зарур жиҳатлари: